

Запорожченко Ю.В.

Університет митної справи та фінансів

ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНИЙ ВИМІР ІСТОРІОГРАФІЇ «ГІБРИДНОЇ» ВІЙНИ. 2014–2024 РР.

У статті висвітлено зарубіжну та національну історіографію з вивчення гібридної війни в трансдисциплінарному вимірі. З'ясовано, що в середовищі іноземних авторів існує декілька підходів щодо визначення дефініції та сутності війни. Автори низки гуманітарних напрямків звертаються до української історичної регіоналістики, аналізуючи історію окремих регіонів, шукаючи відповідь на актуальні питання, пов'язані з причинами та наслідками окупації Криму, Луганщини та Донеччини. В статті доведено, що реконцептуалізація регіональної історії вітчизняними істориками розпочалася з 2014 р., що сприяло поповненню історіографічного фонду новими аналітичними висновками та науковими результатами.

Підкреслено, що вивчення історіографії гібридної війни в історичній науці є доречним крізь призму опанування крос-дисциплінарної методології, оскільки неконвенційність війни зумовлює гуманітаріїв переосмислювати попередні підходи, поглиблюючи їх висновками вчених політологів, філологів, філософів, економістів

Вивчаючи історіографію «гібридної» війни, вдалося з'ясувати, у чому полягає підхід до інтерпретації зарубіжною й українською гуманітаристикою військових подій і окупації, наслідків війни для усіх сфер життєдіяльності (сприйняття населенням захоплених територій російських дій у 2014 та у 2022 рр.; розуміння російської риторики, яка й досі спрацьовує на певних територіях; підкреслення досвіду спротиву українців, питання «мовного коду», національної ідентичності тощо.

Ключові слова: гібридна війна, історія України, історіографія, компаративістика, трансдисциплінарність, регіоналістика, Крим, Луганщина, Донеччина, Україна.

Постановка проблеми. Воєнна декада боротьби українців (2014–2024 рр.) за існування власної нації та держави заклала не лише парадигмальні зміни в формуванні національного гранд-нарративу, а й спонукала до стрімких наукових зрушень у формуванні регіональної історії крізь призму нових методологічних орієнтирів в контексті центр-периферійного та націєтворчого аналізу. Оскільки військова агресія Росії проти України століттями супроводжувалася спотворенням історичних реалій нашої держави крізь призму продукування великодержавних імперських постулатів та неоімперського історіографічного продукту, беззаперечно актуалізується необхідність у створенні сучасної історіографічної бази з історії Криму й Донбасу за 2014–2024 рр. з метою формування когнітивної політики та використання конструктивного методологічного інструментарію в осягненні ворожого ідеологічного курсу та вироблення стратегій трансляції перебігу регіональних та державних подій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В національній історіографічній динаміці станом на 2014 р. історія Криму, Луганщини й Донеч-

чини привертала увагу суто регіональної плеяди дослідників. Але з початком війни тема регіонів стала пріоритетною навіть серед низки зарубіжних істориків, що вивчають Україну як в контексті дослідження історії Східної Європи на пострадянському просторі, так і висвітлюють напад Росії на Україну в 2014 р., історію регіональної та мовної ідентичності Півдня та Сходу держави. В Україні проблема набула загальнодержавного значення та висвітлення лише з 2014 р., що було спричинено: 1) евакуацією дослідників регіону та зосередженням тимчасово переміщених закладів освіти в різних містах держави, актуалізацією інтересу серед науковців різних сфер; 2) необхідністю реконцептуалізації етнонаціональної історії, регіональних соціогуманітарних досліджень, розширенням поля вивчення взаємовідносин між центром та регіонами в теоретичному контексті академічними інституціями Національної академії наук України (далі – НАНУ) з практичним обґрунтуванням пропозицій для представників влади.

Оскільки сучасна історична наука, на ряду з істориками військових навчальних закладів, все більше охоплює історіографічний аналіз доробку

з історії війни в Україні [15; 19], постає необхідність в дослідженні нових механізмів побудови історіографічного фронту в історієписанні. Нині історики вдаються й до активного дослідження російської історіографії та їхнього варіанту української історії, коли риторика ворога є діаметрально протилежною українській тощо [12, с. 106–122; 17; 20, с. 214–215].

Постановка завдання. Метою розвідки є аналіз декількох тематичних напрямків зарубіжної та вітчизняної наукової бази, які доповнили фонд наукових студій з 2014 по 2024 рр., а саме: трансдисциплінарна історіографія з історії гібридної війни Російської Федерації проти України, представлена монографіями, статтями у сфері економіки, філософії, лінгвістики, права, історії тощо, фокусом вивчення яких є світовий, загальноукраїнський та регіональний вимір проблем порубіжних регіонів в рамках націєтворчої політики та сучасних теорій погранич і рубіжності, що можуть слугувати важливим матеріалом в науковому історичному аналізі.

Виклад основного матеріалу. В контексті сучасних світових методологічних підходів, регіональні та національні стратегії набувають більш популярних обертів в Україні. Аналіз історіографічного доробку відповідно до того чи іншого тематичного напрямку, на нашу думку, не є повним без використання методології трансдисциплінарності. Представники соціогуманітарних досліджень по-різному трактують події в Україні, надаючи визначення та дефініції, репрезентуючи передумови війни крізь призму власних наукових переконань. Так, наприклад, правники з Шотландії та США, опублікувавши статтю в німецькому юридичному журналі щодо анексії Криму в 2014 р. та охарактеризувавши Конституцію України щодо неподільності української території, окреслили незаконне загарбання українських земель «кримською кризою», хоча й пояснили дії Росії як силову агресію, репрезентуючи її поетапну історичну ретроспективу під час окупації та анексії [5].

Інші ж науковці (Н. Кент та В. Самохвалов), аналізуючи роль Криму в трикутнику «Росія-Україна-Захід» та розмірковуючи над подіями в Україні з 2014 р., задалися питанням визначення російсько-української війни холодною. Попри те, в розвідці репрезентовано історію стосунків держав з IX ст. по початок війни як «кризисні взаємовідносини між Україною та Росією», хоча в 2014 р. частина українських земель де-факто опинилися під окупацією, а Крим було незаконно

анексовано країною агресором, що вже цілком підпадає під дефініцію «гібридна» війна. Дослідники зконцентрувалися на аналізі безпекових моментів, якими, на їхню думку, нехтували на Заході та в українському політичному істеблішменті, представивши власні висновки з приводу цього [4]. Попри актуалізацію ними проблеми, на думку М. Козельського, вченого з Університету Південної Алабами, науковець Н. Кент в роботах, присвячених ним історії України та Криму, користується застарілою радянською історіографією з вираженими проросійськими наративами, майже не спираючись на сучасні дослідження українських істориків. То ж, згідно його опінії, вченим й досі складно розібратися в причинах та наслідках 2014 р. [3].

Про долю татарського населення в історії Криму та на початку анексії репрезентовано й у виданні Б. Вільямса «Кримські татари: від радянського геноциду до завоювання Путіним» [1], Автор, аналізуючи рішення кримськотатарського керівництва залишитися на боці України, мітинг татар проти приходу російської влади, об'єктивно підкреслив, що більшість татар пов'язали вторгнення росіян з історичним досвідом як часів Катерини II, так і періоду радянської депортації, а деякі місцеві жителі за дослідженням автора, боялися, що з приходом росіян могла б утворитися «нова Югославія».

Серед праць політологів, на нашу думку, доречно виокремити роботу Т. Кузьо [13], в якій автор пише про нову «холодну війну», якій передують події в Криму та на Донбасі, дійшовши висновку, що війна Росії проти України є найбільша криза в Європі з часів II Світової війни, підґрунтям якої є неспроможність російської влади справитися з втратою імперії. Що ж до України, науковець поглиблює свої висновки про сприйняття українцями Росії країною агресором (таких українців у відсотковому відношенні за даними автора 71,8% на третьому році війни), обумовлюючи це змінами в національній ідентичності, що, на думку автора, пояснюється трьома чинниками: занепад проросійського політсектору, зростання українського патріотизму в центральній-східній країні, переоцінка ставлення українців до Росії.

Сукупність інтерпретацій тем з історії України крізь призму історії спостерігаємо й серед спеціалістів філологічного напрямку в зарубіжній історіографії. У 2019 р. Видавництво Кембриджського Університету опублікувало статтю С. Куделі та Дж. Ван Зиль про вплив регіональної ідентичності на ставлення громадян під час збройного

конфлікту на Донбасі. Звертаючись до історичного коріння проблеми, автори влучно підкреслили, що Донецький регіон мав унікальні риси ідентичності через імперське минуле, порівняно з рештою України, що вплинуло на його політичну орієнтацію [2].

Міждисциплінарність проблеми корениться в необхідності дослідження війни як в глобальному вимірі, так і в аналізі останньої кризи політики пам'яті, ідентифікаційних аспектів. У квітні 2022 р. вийшла друком доповідь Дж. Манкофа «Війна Росії в Україні: ідентичність, історія та конфлікт» [10], в якій автор привертає увагу до подій останніх років в Україні та зростання індексу національної ідентичності з моменту початку війни навіть у двомовному регіоні Донбас. Автор доповіді прогнозує, що, попри ситуацію на полі бою, Росія зазнає поразки у своєму намаганні встановити тривалий контроль над своїм сусідом, чому передує цілком слушна думка пана Дж. Манкофа про те, що в Україні в демократичній свободі виросло зовсім інше покоління. Автор підводить до того, що в росіян розмите розуміння парадигми єдності українців та, що останніми роками Україна дедалі більше «українізується», адже російські посадовці та аналітики не помічали (внутрішніх – *авт.*) змін. Доповідь супроводжується відображенням історичних аспектів формування української ідентичності, трансформацію рухів за боротьбу України на всіх фазах формування української державності у революційні події періоду незалежності та війну, що розпочалася проти України у 2014.

В зарубіжній соціогуманітаристиці та публіцистиці, аспектам «гібридної» війни, зокрема питанням захоплення українських територій в тому числі, присвячено низку праць істориків. Зокрема в розвідці «Шлях до несвободи. Росія, Європа, Америка» американського історика Т. Снайдера [21], автор в контексті глобальних проблем пише про революцію гідності в Україні, незаконну анексію Криму, вторгнення Росії на Донбас, що вкладаються в хронологічні межі дослідження науковця, а саме 2011–2016 рр. в контексті трансформаційних політичних процесів, що сталися в той час в Росії, Україні, Європі та США.

Під керівництвом канадського історика Д. Р. Марплз світ побачила колективна монографія «Війна в українському Донбасі: витоки, контексти та майбутнє» [8], в якій, окрім сучасних подій в Україні та Східній Європі періоду 2013–2020 рр., звернено увагу й на історичні зміни на Донбасі,

проаналізовано особливості регіону, його відчуженості у 2014 р., поглиблено впливом революції гідності на ситуацію, що склалася. Автори колективної праці звернулися до аналізу витоків війни, проаналізували визначення «гібридної» війни, мотиви росіян щодо Донбасу та гібридні стратегії в Азовському морі; досліджено життя та настрої місцевих жителів псевдореспублік протягом перших років окупації, а також внутрішньо переміщених осіб.

На думку історикині Є. Горюнової, задля майбутніх процесів деокупації, потребує комплексної систематизації узагальнення історико-політичних та соціально-економічних наративів щодо визначення ролі Криму в складі незалежної України як важливого чинника, що сприяє забезпеченню соборності Української Державності, адже попередньо кримська тематика була до 2014 р. предметом вивчення регіонального рівня [9]. Подібного переосмислення зазнала й регіональна історія Донеччини та Луганщини. Нову актуальність в методології історичних досліджень представляють також питання кордонів, що є предметом вивчення багатьох складових історичної науки – історичної лімології, історії державності, військової історії, історіології тощо. Вивчаючи це питання, Я. Верменич наголошує на нагально існуючій проблемі в нашій державі – формуванні власної кордонної стратегії [6]. Не менш актуальними питаннями, до студіювання яких вдаються сучасні науковці історики – осмислення ідентифікаційних та ментальних протистоянь та роль простору в регіональній ідентичності [7].

Досить активним та глибоким аналізом проблеми «гібридної» війни займаються економісти. Автори монографії «Донбас і Крим: ціна повернення» стверджують, що «гібридна» війна, яку продовжує РФ, суттєво вплинула на соціально-економічні та соціокультурні процеси в Україні» [11, с. 95], висвітлюючи історичні події початку війни та анексії, додаючи стратегічні прогнози щодо повернення регіону та звертають увагу на глобальні виклики світового масштабу й проблеми глобальної та національної безпеки.

За загальною редакцією В. Горбуліна у 2017 р. вийшла друком ще одна монографія «Світова гібридна війна: український фронт», в якій науковці відображають трансформації ведення гібридної війни Росії проти України з 2014 по 2017 рр., звертаючи увагу на глобальний безпековий механізм і вплив на нього нових методів ведення війни. При цьому, як влучно підкреслюють автори, Україна опинилася в умовах військово-

вої агресії в безпековому вакуумі. На відміну від вищепроаналізованих висновків філософів та політологів, в даній монографії наголошено, що гібридна війна не може призвести до повернення холодної війни, адже вона змінює холодну війну, як нова форма протистояння, таким чином звертаючи увагу на сутність та феномен останньої. Визначаючи історичне коріння гібридної війни, колектив авторів вбачає його передісторію в революційних подіях 1917–1920-х рр., наголошуючи, що «такий тип війни...веде початок від традицій більшовицької радянської практики...» [18, с. 19, 59]. В той же час, науковці запропонували розгляд сценаріїв повернення та реінтегрування регіону Донбас в безпековому, політико-інформаційному, соціальному вимірі, фінансово-економічних та галузево-секторальних пріоритетів. Вважаємо, що праця, безумовно, є актуальною й для фахівців істориків, адже представляє аналітичні дані та прогнози, які, на жаль, й досі не почали збуватися, однак, пропозиції можуть бути враховані й у другій фазі війни, що розпочалася з лютого 2022 р. повномасштабним вторгненням в країну.

В національній соціогуманітаристичній на філософському науковому фронті питанням гібридної війни присвячено праці фахівців, які порушують також аспекти її передумов, що стали маніпулятивним інструментом та, в подальшому, вплинули на початок першої мілітарної стадії [22]; дефініцію «гібридна» війна характеризують як таку, що вирізняється на тлі конвенціональної (звичайної) війни шостого покоління новими інструментами та засобами ведення й впливу на свідомість мас, які піддаються швидким зрадницьким настроям проти власної держави на сході України [23]. Отже, як зарубіжні, так і вітчизняні фахівці різних наукових сфер однозначно заявляють про кардинальні зміни у підходах до ведення війни неklasичного типу, представляючи нові визначення, які історики можуть порівнювати й залучати до наукових досліджень в компаративному контексті.

Вітчизняний філологічний напрямок вивчення проблеми супроводжується дослідженням «гібридної» війни та її існування на прикладі двох асиметричних модусів – фізичного та дискурсивного, де інтерпретуються як її локальний вимір (у військовому сенсі), так і глобальний рівень (дискурсивний) [24]. Наукова колаборація вчених філософів та філологів сприяла появі монографії «Онтологія війни і миру», присвяченій когнітивному розумінню дискурсу війни, що однозначно

визначається глобальним; безпековим механізмам та стратегіям, аспектам гібридної війни, ролі ідентичності й мови; дихотомію та зв'язок між війною й миром тощо [14]. Весь аналіз здійснено в контексті досвіду протидії Україною гібридній війні збоку Росії. Концептуальна методологія допомогла авторам дійти висновку щодо наявності двох модусів існування війни – глобального й локального (регіонального).

Інша філософсько-філологічна співпраця вилася в аналітичну записку Інституту стратегічних досліджень, автори якої залучають й аналіз історичного контексту базових російських наративів, де війна визначена як тригер змін міжнародної безпеки. Цікавим є підхід авторів до визначення терміну «рашизм». Аналізуючи питання кримського міфу, науковці доводять роль сакральності півострову у володінні ним, з чим російська влада пов'язує імперську ідентичність Росії [16, с. 23, 45]. На нашу думку, подібні транслювання до сучасних компаративних історичних підходів відкривають нові площини вивчення проблеми а рецепції методів та підходів авторів аналітичної записки можуть допомогти зрозуміти комплексно не лише витoki війни, а й російські бази форми формування неімперського проекту сучасної Росії, що, на думку науковців, можна поламати, ліквідувавши імперську самоідентифікацію росіян та в результаті знешкодити російську загрозу.

Висновки. Отже, попри те, що боротьба за українську державність та ідентичність з сусідом-агресором триває століттями, наразі ми боремося й за національну історію. 10 років, що промайнули з моменту незаконної анексії Російською Федерацією Криму та початку військових дій на теренах Донбасу, привернули увагу зарубіжних вчених, які розмірковують над визначенням статусу війни, її передумов та перебігу. В національному середовищі науковий продукт збагатився доробком, що продукує переосмислення взаємовідносин України з Росією та світом, її новосформованої ідеології; в необхідності розуміння й вивчення локальної історії, що влучно вкладається в відому тезу «Міркуй глобально, дій локально». Акцентування уваги істориків на Кримському регіоні, Донеччині та Луганщині, дозволило розв'язати низку питань щодо української національної ідентичності, поглибити історіографію новими висновками з історії війни та комплексно розширити формат дослідження регіонально-периферійного характеру в системі глобального розуміння історії.

Список літератури:

1. Brian G. Williams. The Crimean Tatars. From Soviet genocide to Putin's conquest (New York: Oxford University Press, 2016. 217 p.
2. Kudelia, S., & Van Zyl, J. (2019). In My Name: The Impact of Regional Identity on Civilian Attitudes in the Armed Conflict in Donbas. *Nationalities Papers*, 47(5), 801–821. doi:10.1017/nps.2019.68// Published online by Cambridge University Press: 27 November 2019. Pp. 801–821.
3. Mara Kozelsky. Review of Kent, Neil, *Crimea: A History*. H-War, H-Net Reviews. September, 2018. URL: <https://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=52193>
4. Neil Kent and Vsevolod Samokhvalov, "The Ukrainian crisis: a Russian-European cold war?" *Journal of Intelligence and Terrorism Studies*, 2016, pp. 1–11.
5. Yaniv Roznai & Silvia Suteu. The Eternal Territory? The Crimean Crisis and Ukraine's Territorial Integrity as an Unamendable Constitutional Principle. URL: <https://typeset.io/pdf/the-eternal-territory-the-crimean-crisis-and-ukraine-s-2hvujuaoe.pdf>
6. Верменич Я.В. Феномен пограниччя: Крим і Донбас в долі України / Відповідальний редактор В.А. Смолій. К.: Інститут історії України НАН України, 2018. 369 с.
7. Верменич Ярослава. «Війни ідентичностей»: українсько-російське цивілізаційне протистояння у когнітивно-дискурсивному вимірі. Нарис / Відповідальний редактор В.А. Смолій. К.: Інститут історії України НАН України, 2023. 87 с.
8. The War in Ukraine's Donbas: Origins, Contexts, and the Future. URL: <https://dokumen.pub/the-war-in-ukraines-donbas-origins-contexts-and-the-future-9789633864203.html>
9. Горюнова Є.О. Крим в контексті української соборності. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Історичні науки. 2023. Т. 34 (73). №1. С. 34–41.
10. Джефрі Манкоф «Війна Росії в Україні: ідентичність, історія та конфлікт». URL: https://sis-web-site-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/220422_Mankoff_RussiaWar_Ukraine.pdf?tGhbFT.eyo9D-dEsYZPaTWbTZUtGz9o2_
11. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. К.: НІСД, 2015. 474 с.
12. Дуднік О. Окупація Криму 2014 року: історико-бібліографічний аналіз російських досліджень. // *Крим у координатах історії: збірник матеріалів другого наукового семінару* / Упорядники: І. Степанець, О. Машевський, О. Купчик. К.: ВПЦ «Київський університет», 2021. 262 с.
13. Кузьо Тарас. Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет / Пер. з англ. Андрія Павлишина. К., 2018. 560 с.
14. Парахонський Б.О., Яворська Г.М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл: монографія / Борис Олександрович Парахонський, Галина Михайлівна Яворська. Київ: НІСД, 2019. 560 с.
15. Попович К. В. Гібридна війна як сучасний спосіб ведення війни: історичний та сучасний виміри. *Науковий вісник Ужгородського університету*, серія «Історія», вип. 2 (35), 2016. С. 75–79;
16. Російська війна проти України як тригер змін міжнародної безпеки: базові наративи : аналіт. доп. / [Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська]. Київ: НІСД, 2024. 49 с.
17. Російські підручники з історії: школа ненависті і ворожнечі. Аналітична записка / Відп. ред. В.А. Смолій; авт. колектив: О.А. Удод (керівник), С. В. Віднянський, Ю. В. Грищенко, О. О. Лаврут, О.Є. Лисенко, Ю.Б. Малієнко, В.О. Мисан, П.В. Мороз, О.І. Пометун, Т.О. Ремех, Л.Д. Якубова, В.П. Яремчук, О.В. Ясь. Київ: НАН України. Ін-т історії України, НАПН України. Ін-т педагогіки, 2023. 57 с.
18. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ: НІСД, 2017. 420 с.
19. Сегеда С.П., Шевчук В.П. Гібридна війна Росії проти України: історичний вимір // *Наука і оборона* 1'2019. С. 31–35.
20. Сілантьєва-Папп, К. В. Історіографія гібридної війни РФ проти України: погляд російських дослідників [Текст] / К. В. Сілантьєва-Папп // *Науковий вісник Ужгородського університету* : Серія: Історія / відп. за вип. Н. П. Керецман. Ужгород: Говерла, 2019. Вип. 1 (40). С. 211–217 с.
21. Снайдер Т. «Шлях до несвободи. Росія, Європа, Америка». К., Човен 2020 р. 392 с.
22. Стругацький В. Агресорний технологічний вплив на масову свідомість на тлі східноукраїнського конфлікту. Підготовка ґрунту і перші міфи. *Схід*. № 3 (143). 2016: 101–109.
23. Требін М.П. Гібридна війна, як нова українська реальність / М.П. Требін // *Український соціум*. 2014. № 3. С. 113–127.
24. Яворська Г.М. Гібридна війна як дискурсивний конструктор // *Стратегічні пріоритети*. Серія: Політика. 2016. №4. С. 41–48.

Zaporozhchenko Yu.V. TRANSDISCIPLINARY DIMENSION HISTORIOGRAPHY OF “HYBRID” WAR. 2014–2024

There has been scrutinized the foreign and national historiography on hybrid war across the transdisciplinary approach. It has been found out several foreign authors' approaches according to the defining the war, realizing its essence. The authors of the raw of humanitarian researches turn to the Ukrainian regionalism historical methodology, having analyzed the history of individual regions for to reply the topical questions, related to the reasons and outcomes of the Crimean, Luhansk and Donetsk occupation. The article proves that the reconceptualization of regional history by domestic historians began in 2014. It has been contributing the replenishment of the historiographic fund with the new analytical conclusions and scientific results.

There has been underlined that researching the hybrid war historiography by history is appropriate by the prism of mastering the cross-disciplinary methodology. Unconventional status of the war makes the representatives of the humanitarian studies to rethink previous approaches, deepening them with the conclusions of the political scientists, philologists, philosophers, economists, etc.

Studying the historiography of “hybrid” war it has been found out the scientific approaches of both foreign and Ukrainian humanitarian studies according to the interpretation of military events and occupation, the consequences of the war for all the spheres of life (the realizing of Russian actions by the population of the occupied territories in 2014 and in 2022; understanding of the enemy's rhetoric that still works in certain territories; emphasizing the experience of resistance of Ukrainians; the issue of ‘language code’, national identity, etc.).

Key words: *hybrid war, history of Ukraine, historiography, transdisciplinary methodology, regionalism methodology, Crimea, Lugansk, Donetsk, Ukraine.*